

Sepsikálnok társadalmáról

A falusi életforma átminősülését, az alakulás történelmi-társadalmi feltételeit — a tulajdonforma-változást, a társadalmi és területi mobilitást, a foglalkozás-átrétegződést — nagyjából ismerjük. Jelen tanulmányban szeretnék mélyebbre hatolni: hogyan hatnak egy falu társadalmára ezek a tényezők, és a falu népe miként éli meg mindezt napról napra. Az életmód vizsgálatokor nélkülözhetetlen a közvetlen tapasztalat és a történelmi-társadalmi múlt ismerete. Éppen ezért önkéntes megfigyelővé neveztem ki magam: három éven át töltöttem a hétvégét Kálnokon. A falut így szerzett tapasztalataim alapján igyekszem bemutatni.

Kálnok társadalmi rétegződésének kialakulása

A Baróti-hegység déli csücskénél, a Vadas-tető erdős alján alakult ki a település. A mai falu legrégebbi része valószínűleg a Patak-szer és Bedó-szer volt. Feltételezésem arra alapozom, hogy a telkek itt a legapróbbak, és a patak felé vezető utak körülölelnek öt olyan, nagyobb, téglalap alakú telket, amelyek a letelepülő nemzetségeké lehettek. A házak egymáshoz való viszonya nemzetségi alapon alakult ki, a szomszédok egyben rokonok is voltak, egész „szereket“ és „szegeket“ népesítettek be (a társadalmi rangozódással párhuzamosan, hiszen egyik szer, illetve szeg társadalmilag nagyobb tekintélynek örvendett, mint a másik). A nemzetségen alapuló településrend meglehetősen zárt lehetett, annyira, hogy napjainkig is jól megőrződtek a határai.

Kálnokról első ízben az 1332. évi pápai regesztrumból hallunk hírt. Két évszázad múlva, az 1567-es nyilvántartásban Kálnok 11 kapuszámmal szerepel. Ekkor már a Kálnoky család félszke volt. A grófi jelenlét olyan társadalmi-gazdasági körülményeket teremtett, amelyeknek következményeit ma is érzi a falu:

— A nagybirtok megszabta a falu növekedési lehetőségeit, helyesebben lehetetlenségét. Az uradalom fokozatosan terjeszkedett a lakóházak határáig, beszorítva a falut a hegy aljába. Amerre növekedhetett volna a grófi birtoktól, ott már másik falu határa kezdődött. Emiatt a századok során a falu lassan gyarapodott házátszámaiban, mert a belsőségekért a mezőgazdasági területről kellett volna lemondani. Ez a terület is kicsi volt, 3300-3600 kat. hold.

— A grófi jelenlét fél évezredre meghatározta a falu társadalmi rétegződését, fokozatosan jobbágsorba süllyesztve a szabad székelyeket. Az igazságnak tartozunk megjegyezni, hogy a jobbággyá válás ezen a vidéken, némelykor — természetesen szorongató történelmi-gazdasági körülmények folytán — önkéntes is volt. Erre vall a szájhagyomány („két utat átérő telkeket az önkéntes jobbágyok kaptak a gróftól“ — B.G. adatközlő) és némely okirat. Így például a székely jobbágságot és zsellérséget tárgyaló okmány 1622-ből, Bethlen Gábor előterjesztésében: „... a zászlók alól nagy része jobbágságra kötötte a székelységnek magát, látván azt, hogy csak szegény Bocskai fejedelem idejétől fogva is közel hat ezer székely lett jobbággyá“ (*Erdélyi történelmi adatok* III. Kolozsvár, 1858. 261.).

Hanem a gróf nemcsak hogy jobbágsorba „hitegeti“ a szabad székelyeket, de a falu primorjait is kifosztja. 1632-ben Béli Kelemen jelentést tesz a fejedelemnek egy kálnoki Bedó Istvánról, felróván, hogy több jobbággya van, mint a Béli családnak. Nos, az 1700-as évek végén ugyanennek a Bedó családnak egyetlen jobbággya sincs már, viszont Kálnoky grófnak 32 jobbággya-zsellérje.

Így 1764 után, a katonarendiség felállítása nyomán Kálnokon is a sajátos székely rendi tagozódás alakult ki: birtokosok (nemesek), jobbággy-zsellérek, katonarészen valók. A jobbággyok-zsellérek aránya az 1750-től vezetett anyakönyvek alapján kétötöd, a nemesek elenyésző (egyztized sincs), a többi katonarészen való. A jobbággy-zsellér lakosság feudális kötöttségei azonban székely örökségként eny-

hébbek, mint az ország más területein: „az falunak urbáriumma nincsen [...] semmiféle dézsma vagy kilenced közöttük nem adatik [...] sert, ...gyebort (?) főzni és kikocsmárolni minden embernek szabad” — olvassuk (*Kálnoki urbárium conscriptio 1785*. Sepsiszentgyörgy. Állami Levéltár) az 1785. urbárium conscriptióban. A jobbágyok szolgálata, a földesúrtól függően, heti egy vagy két nap, akár gyalogszerben, akár marhával. Ezt a falusiak hétszámnak nevezik, és a szájhagyományban ma is él, mint a lakóház használatáért adott hétszám. Ennek ellenére sem volt jó gazdasági helyzetük a jobbágyoknak, noha egyik-másiknak 40 ár telke, 4-5 ha szántója és fél ha kaszálója is volt. (Uo.) A föld itt igen-igen sovány.

A katonarendiek is nagy terhet viseltek. Gazdasági helyzetük annyiban volt jobb a jobbágyokéhoz viszonyítva, amennyiben az osztrák hatalomnak érdekében állt, hogy a székelyek saját költségükön katonáskodjanak, tehát birtokaik épen maradjanak.

Az 1848-as forradalom után egyik rend helyzete sem javult. Megtörténik ugyan a jobbágyfelszabadítás, de az végeredményben elszegényedéshez vezet. A jobbágyok bírtá földeket székely örökségnek nyilvánítják, amit sokáig perelnek, de végül is föld nélkül maradnak. 1850—1900 közt az anyakönyvekben a szülők neve után a „napszámos”, „zsellér” és „földész” szerepel foglalkozásként. Az arány egyre romlik, a nincstelenség mind többen vannak; a század utolsó tizedeiben 35-40% a föld nélküli család.

Az 1900-as esztendőben 718 a lakosság száma, 140-145 család. Mezőgazdaságból él 645, akik közül 87 családfőnek van birtoka: 100 kat. hold felett 2-nek; 10—100 kat. hold között 62-nek; 10 hold alatt 23-nak. A következő tíz évben katasztrofális a romlás, a birtokosok száma 87-ről 77-re csökken, nincs egyetlen 100 hold fölötti birtokos sem; 10—100 holdja csupán 28-nak van. A birtokviszonyok változása következtében a földművelésből élők száma tíz év alatt 645-ről 471-re csökken. Az agrárnép-fölösleg az egyetlen lehetőséget választja: az iparba megy dolgozni. Kálnokon ennek az elvándorlásnak már másfél százados múltja van. Az 1764. év után a katonasors elől menekültek a katonarendiek, a nyomor elől a szegények. Attól függően, hogy melyik társadalmi rétegből indulnak, az elvándorlás más-más útját választják; a katonarendiek tanulnak, és falusi pap vagy tanító lesz belőlük, a szegénység mesterséget tanul. A század elején, a sepsiszentgyörgyi textilmű és a cigarettagyár felépítése után gyalogosan „ingázó” munkásoknak állnak.

Az otthon maradtak napszámából vagy favágásból éltek. A föld nélküli és a törpebirtokos között kevés volt a különbség; a kisbirtokos remélte, hogy családjára és önmaga kizsákmányolása révén még vehet valami ingatlant, a nincstelenség viszont, bár a földhöz jutás reményét nem adták fel, ennek esélyét gyakorlatilag teljesen elveszítették. A valójában földhözragadt réteg az 5-6 hold közötti birtokosok voltak, akik éppen-éppen megélték, de bővített újratermelésre nem volt lehetőségük. Az 5 hold feletti birtokosok már el tudtak valamit adni termékeikből, leginkább fát, ám mai szemmel itélve az ő sorsuk sem volt irigylésre méltó a rengeteg munka és a folytonos kuporgatás miatt. Jobb körülmények között csak a 10 hold feletti birtokosok éltek, az irigylet példagazdák. Mindenki e réteg vagyoni állapotát szerette volna elérni, de gyakorlatilag a kálnoki parasztoknak mindig arra kellett ügyelniük, hogy pillanatnyi helyzetüket megtartsák, ne szegényedjenek tovább. A 10—100 hold közötti birtokosok ugyanis a száz évvel azelőtti jobbágytartók leszármazottjai; a 10 hold felettiak a hajdani papok, tanítók, nemesei beházasodással meghonosodott utódai; a katonarendiek és a jobbágyok utódai pedig kisbirtokosok, illetve napszámosok. Visszafelé nézve egyenes vonalú a leszegényedés, a homogenizálódás a vagyonvesztés útján. Itt nagyon jól kellett a földet megművelni, semmit sem lehetett a természetre hagyni. Mindig irigykedve beszéltek az olyan vidékről, ahol a földet egy kicsit megkaparták, belevetették a magot, s jobb termésük volt, mint nekik a gondos szántás, trágyázás után. „Juhoikat tartottunk, mentünk fát vágni, ott is búzát termeltünk, ahol most csak a borsika nő. Azon iparkodtunk, hogy keressünk valamit, s ahogy összecsuporgattunk egy kicsi pénzt, vettünk egy türes földet, egy marhát — magam is így tettem, végül annyi volt, hogy meg lehetett élni belőle, de ami akart, eljött” — így mesél a köztudat szerint „megmódosodott” gazda. 1947-ben 0,85 ha földje volt (Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, kéziratos összeírás).

A két világháború között a század eleji rétegződés stabilizálódott. 1947-ben Kálnokon 200 család élt, 130 birtokos és 70 nincstelen. A falunak összesen 481,28 ha szántóterülete volt: 20 ha szántó felett rendelkezett egy gazda; 10—15 hektárja volt nyolc családnak; 5—10 ha 26 gazdának; 1—3 ha 39 gazdának; 1 hektárnál kevesebb 37 földművesnek.

Az mtsz 1950-ben alakult. 109 család lépett be, az összes közép- és kisbirtokos, gyakorlatilag bevitték az összes termőterületet, gazdasági felszerelést és állatállományt. Kezdetben jól dolgozott a gazdaság, első volt a megyében. A vezetést a tapasztalt gazdákra bízták, ami egyben biztosíték is volt a jó ügyvitelre „az elsők is ott vannak“ alapon. Később leváltották a vezetőséget. 1958-ban különböző körülmények miatt sok mtsz-tag állami munkába állt. De még helyben laktak. A faluból való elvándorlás a kőröspataki mtsz-szel történt egyesülés után indult meg. Az egyesítés után — noha ez a folyamat a korszerű üzemszervezés és a nagyobb arányú bővített újratermelés megvalósítása végett óhatatlanul szükséges — tény, hogy a termelősövetkezet gépezete messzebb került tőlük, nem tudják átlátni munkáját. Egy rossz kimenetelű mérnökválasztással (később áthelyezték a városba) az emberek személyes sérelmei felhalmozódtak, aminek következtében a gazdaság középkorú munkaereje szétszéledt. Jobb a munkakedvük, amióta a globális akkord bevezetése és a kedvező állattenyésztési szerződések alapján beválnak számításaik. A pozitív viszonyulás abból is kiderül, hogy azokat, akik most mennek el Szentgyörgyre, sokan lustának minősítik.

A történeti áttekintés befejezéseként néhány szót szeretnék szólni a faluról mint közösségről. Valaha Kálnok is gazdasági, munkahelyi, jogi és lakóközösség volt. Vezetősége a bírákból és „hütösök“-ből állott, akik mint jogi személyt is képviselték a falut. Tanítóik és papjaik voltak, iparosok és kereskedők, az önellátásból ki nem kerülő, csekély termékekkel ellátták a falut, és a művelődési szintet is biztosították (1910-ben már 420 ember írt és olvasott, a felnőttek nagy része). Ezeket a funkciókat a falu a kapitalizálódással párhuzamosan elveszítette, de mint emberi közösség megmaradt; a közös legelő, kaszáló, erdő, a szomszédági és rokonsági viszonyok állandó együttműködésre szorították az embereket. Ahogy azonban a közös funkciók veszítenek jelentőségükből, úgy szűnik meg a falu lakossága alkotó közösségnek lenni. Már a múlt század végén kezd felbomlani a lakóhelyi és munkahelyi közösség egysége, lassan elveszítik jogi funkcióit, és a gazdasági közösségnek is csekély maradványai tapasztalhatók. Ennek ellenére századunk közepéig a falu népe többé-kevésbé közösség maradt. Összetartotta a földközponturn életvitel és szemlélet, a kialakult értékrendhez való igazodás, amelyben első és mindenkifejeletti értékmérő a munka minősége és mennyisége, és nem a vállalkozás sikeressége. Ez később alakult ki, amikor megtanulták, hogy másképp is lehet. A nagygazdát csak akkor tisztelték, ha jól gazdálkodott, a szegény embert akkor, ha a házatája rendes volt. Minden bűnök legnagyobbja a hagyatásig volt, és napjainkban is az. Megjegyzendő, a földcentrizmus nem a föld oktalan szeretetét jelentette; a földre úgy tekintettek, mint a megélhetés egyetlen biztos forrására. Ezt igazolta a több százados paraszti lét, és ezt a közvetlen gyakorlat is — akinek földje volt, annak az élet minden szakaszában biztosított a megélhetése. Mikor ez a gyakorlat megszűnt, amikor más létalapot is megismertek, megszűnt a földszerepet, földhűség is. Helyét ma a társadalmi előrehaladás biztosítása és a tekintély elismertetése vette át; ez nincs a közösséghez kötve, egyénileg elérhető.

Természetesen a falu mint közösség nem ilyen egyszerű probléma, nem lehet ennyiből megragadni, ezért a kérdéskötegnek még egy vonatkozására térnék ki. Meglátásom szerint Kálnok ma nem alkotó közösség, hanem védekező. A közösségi erő kifelé irányul, nem befelé. Egy közös lakóhelyből induló munkás közösség, azzal a hátránnyal, hogy kétfelé fizet adót. Az ingázó munkás az önadót otthon megfizeti, de nem látja hasznát, mióta Kálnok Kőröspatakhoz tartozik. Az ingázás viszont látványosan megváltoztatta az emberek életmódját. Először házat építettek vagy felújították, utána rangos kerítést emeltek, a villanyáram bevezetésével, cementezéssel korszerűsítették a belsőséget, új bútorokat vettek. A lakás, ruházkodás, táplálkozás anyagi ráfordításában nincs köztük nagy aránytalanság. A ruházkodás és a lakberendezés szembeszökően a tekintély megszerzését és megtartását szolgálja. Amilyen visszasan hat a lakkcipős leány egy tapasztott földű házban, éppen olyan rossz szemmel néz a falusi a gyengén öltözött értelmiségire. Ha az értelmiségi elítéli a falusiaknál a giccses (plüss?) takarókat és nippeteket, éppúgy itéli el a falusi a tanult embernél ezek hiányát. A felemelkedésnek vannak szimbólumai, a jólét bizonyításához tárgyak is szükségesek, amelyek így vagy úgy a valódiság látszatát keltik, ami éppolyan sikerélményt kelt tulajdonosában, mintha igazi értékekről volna szó, és ez az érzet biztonságossá teszi egyes csoportok mozgását a társadalomban.

A kálnoki felfogás szerint, ha valaki tanult ember, akkor „legyen úr“, hiszen azért járt iskolába, hogy ne úgy éljen, mint a tanulatlan, ne végezzen piszkos és nehéz munkát, hanem járjon tisztán, elegánsan, egyszerűvel emelkedjék ki közülük, hogy célként szolgáljon, lehessen oda „felérni“. E maradi, szimplista fölfogásban az az elszomorító, hogy elfelejtenek mást is kérni az értelmiségitől, például szakmai

helytállást vagy azt, ami végső soron alapfeladata: szolgálni a népet. Éppígy ellentmondásba ütközünk, ha a közösség és az egyén gyarapodását állítjuk szembe. A faluban lakó családok anyagi ellátottsága emelkedett, viszont a falu mint közösségé nem. A falunak van kocsmája, van művelődési otthona, amelyben fél-évenként egyszer vetítenek filmet, évente egyszer rendeznek bált, színdarabbal egybekötve, kétévenként tart előadást valamelyik színtársulat. Évek óta nem építettek középületet, de mégcsak nem is tatarozták. Ezzel szemben minden udvar ki van kövezve, cementezve, és az istállóban, pincében, padláson ég a villany.

A közösségi élet új alapját — úgy tetszik — az emberek a történelmi események forгатagában még nem találták meg. Először egyéni szintjükön akarnak élni a felkínált lehetőségekkel, és elhanyagolják a közösséget. Írásomban éppen ezt szeretném megvizsgálni; a társadalom biztosította lehetőségeket hogyan használta ki Kálnok népessége, és ennek nyomán hogyan változott meg életmódja.

Vagyon rétegződés — népességszociológiai adatok

Kálnok lélekszáma az 1830-as esztendődtől kezdve az 1960-as évekig nemigen változott. Az 1830. évet alapvető fontosságúnak tekintem; ekkor jelennek meg az anyakönyvekben a bevándorolt családok nevei. Kálnokra csak a nagyobb birtokosok hoztak feleséget más faluból, többnyire a környező unitárius falvakból (Kökös, Arkos), a református Zalánból és a katolikus Kőröspatakról. A párválasztás falvai is rangsorban állottak. A jobbágyfalvak (Oltszem, Mikóújfalú) a rangsor aljára kerültek.

1860-ban Kálnokon 669 ember lakott. Számuk lassacskán nő 1900-ig, ekkor 718; majd a következő tíz évben 663-ra csökken. Legnagyobb a lakosság száma 1940-ben a visszaköltöző családok révén: 780. Ettől kezdve fokozatosan csökken: 1960-ban 669, 1966-ban 630, 1975-ben 615. A népességszökkenést a születések csökkenése és a világszerte ismert városba áramlás okozza. Kálnokon találkozunk fordított folyamattal is; 1970—1975 között öt család költözött haza, 1960-tól hat gyimesi család telepedett le a faluban. A beköltözés nem pótolja az elvándorlást. 1950 óta 60 nem házas fiatal vándorolt el.

A városba költözésben van egy hangulatokban és felfogásban megfogalmazódó alapviszonyulás, ami nem más, mint elidegenedés a falusi életformától és a földtől. A városéhoz viszonyított nehezebb életlehetőségek, a beszerzés körülményessége, a falu szigorú törvényei, kötött keretei egy olyan jövőbe vetített szemléletet alakítottak ki, amely szerint a falusi élet maradi és jövőtlen, a városi élet viszont jó munkalehetőséggel és a volt kispolgárinál is magasabb életformával kecsegtet. Mindez azonban bizonyos fokig kérdéses. Íme: a városi-munkás életforma elérése érdekében a falusi mozgékony réteg eladja otthoni telkét, házát, lemond mezőgazdasági jövedelemforrásairól, és fix fizetéshez jut, miközben nem kis anyagi áldozattal megszerzi a városi lakást. Cserébe mit nyer? A munkahely és a lakóhely közötti távolság csökkenését, bizonyos mértékű kényelmet és társadalmi státus-emelkedést. Hogy azonban ezt mily nehéz elérni, és hogy nem mindenkinek érdemes, azt igazolja, hogy csak az a réteg mozdul el, amelyik nem veszít sokat a falusi életforma felhagyásával, ezek pedig vagy a szegények, vagy a módosabbak, akik könnyen szerezhetnek városon kertes családi házat. Ezért nagy a beköltözők között a fiatal házások száma, továbbá azoké, akik nem örököltek otthon lakóházat, és ezért vagy azért nincs módjuk építeni. Ha egy családnak megcsappanna a jövedelme a városba költözéssel, inkább vállalja az ingázó életmódot.

A faluból, belülről vizsgálva a kérdést, az emberek mindig tudnak konkrétan válaszolni arra, ki miért költözött el. Ítéletük pozitív, ha felemelkedést vélnék a távozásban (jó állásba jutás vagy öröklés), negatív, ha az elköltöző „vétett” valamely életerkölségi szabály ellen. Ilyen vétség a leányanyaság, a hagyatóság okozta lemaradás, az összeférhetetlenség, iszákosság. Új keletű — pozitív — indíték a gyermekek taníttatása.

Mindezen objektív és szubjektív okok határozzák meg, hogy a falusi mennyire tud alkalmazkodni a városi élethez, elszakadva a hagyományos környezettől, amelyben a falu szelleme, légköre megszabta viselkedése kereteit, gondolkodásmódját. A városi élet alkalmazkodási képességet kíván, amit nem lehet megszerezni egyik napról a másikra. Ha képes erre, igazi közösségbe kerül, ha nem, akkor csak „zsfúfoltságban”, csődületben él. A közösség hiányát és az idegenség érzetét az ismert mondással fogalmazta meg egy adatközlő: „úgy érzem magam, mint a szegényember gazdag városban.” A fiatalság ellenben már városban tanult, különösebb nehézség nélkül megtalálja helyét, és többnyire csak akkor tér vissza

falura lakni, ha semmiképpen sem tud városban lakást szerezni, a falujában viszont építés nélkül hozzájuthat. Természetesen vannak kivételek, „a falusi élet megszálottjai“, akik úgy képzelik, hiszik, hogy életüket méltóságteljesebben, nyugodalmasabban élhetik le falun, mint az őket nehezen befogadó városban.

Hogyan alakulhat Kálnok népesedési jövője? Százhetven család él ma ott, átlag három-négytagú. A középkorú, tovább nem gyarapodó családok száma 64 (szülő, gyermekek); a zsugorodás előtt álló családok száma 39 (öregek, szülők—gyermekek, egy-két nagyszülő). A gyarapodás a fiatal családoknál lehetséges, számuk 46, és a leváló, családalapítás előtti fiataloktól várható szám 21. A fogyó és gyarapodó családok aránya megközelítőleg egyensúlyban volna, ha nem vennők figyelembe az elvándorlást. Nagyméretű népességsökkenés a közeljövőben nem áll be, mert jó a falu lakosságának életkori összetétele: 80 év felett 2%, 70 év felett 9,1%, 60 év felett 8,9%, 50 év felett 11,8%, 40 év felett 12,8%, 30 év felett 12,3%, 20 év felett 13,8%, 10 év felett 14,4%, 10 év alatti a lakosság 14,9%-a. A családonkénti gyermekszám átlaga 2,3. Gyermektelen házaspár 7 van, egygyermekes család 14, a többi javarészt két- vagy háromgyermekes, a családonkénti négy gyermek — sajnos — ritkaságszámba megy. Kálnokba nem ért el az egyke divatja, csak a kettőcskéé, ez az általános családeshíze. A sokgyermekes családok gyengébb anyagi helyzetben vannak, mint a kétgyermekesek (az anya nem járhat a mezőre), ami már a negyedik gyermektől kezdve érezhetőbb. A terhesség-megszakítás eltöltés óta emelkedett a születések száma, de nem érte el az ötvenes éveket, amikor Kálnokon hét, illetve nyolc osztályra való gyermek volt. 1972-től csak kéttanerős iskola működik, a felsőbb osztályokat a szomszédos Kőröspatakon végzik a gyermekek.

A szülők taníttatni szeretnék gyermekeiket, legalábbis annyira, hogy szakiskolába jussanak. Ez az utóbbi években sikerül is; az előző nemzedékhez viszonyítva az iskolázási szint átlag három-négy osztállyal emelkedett. A felnőtt lakosság 60%-ának (119 férfi és 163 nő) elemi iskolai végzettsége van. 40%-nak a képzettsége így oszlik meg: szakiskolát végzett 76 férfi és 25 nő, inasként szakmát tanult 18 férfi és 3 nő, szaktanfolyamot végzett 27 férfi és 19 nő, közép- és főiskolát 3 férfi és 26 nő.

Az elméleti középiskola vonzása az ötvenes években és a hatvanasok elején erős, a szakmai iskoláknak még nincs nagy tekintélyük. Az évek során ez fokozatosan megfordul, úgyhogy a múlt évben végzetek közül hatan tanulnak elméleti liceumban, és heten szakliceumban. Kálnokról öt egyetemet végzett került ki, három egészségügyi és két pedagógus. Jelenleg két egyetemistája van a falunak, mindkettő az orvosi-gyógyszerészeti karon. Szembeötlő, hogy a férfiak iskolai végzettsége magasabb, az elhelyezkedés szempontjából előnyösebb, mint a nőké. Legtöbbben gépkocsivezető és traktoros iskolát (20), építészeti szakiskolát (19) és fémiparit (15) végzetek.

A gyermekek egy része naponta bejár Sepsiszentgyörgyre az iskolába. A bejáró tanulók kevés kivételtől eltekintve gyengék, alig-alig mennek át egyik osztályból a másikba. Érthető: reggel hatkor kelnek, hét órákor indul a busz, délután háromra vagy fél ötre érnek haza, a megsegítő órákra ritkán maradnak ott, mert éhesek és lekésik a buszt, otthon pedig senki sem tud segíteni nekik, ellenben gyakran kell végezniük ház körüli munkát. A rossz tanulást ugyanakkor a társadalmi hátrány is magyarázza: a falusi gyermekek lenézettebbek a városiak — például a főorvos — gyermekénél. Ezt ők érzik, félénkek, visszahúzódnak, és kivonják magukat a közösségi tevékenységekből, keveset szerepelnek iskolai ünnepeken, művelődési vagy önképzőkörökön. A szülők is így viszonyulnak az iskolához; sokan arrafelé sem mennek, holott a falusi szülői értekezleteken majdnem teljes létszámban jelen vannak. Nem felemelő érzés számukra a városi „előkelő“ szülők között gyermekeik lemaradásáról hallani. A területi hátrány társadalmi hátrányként termelődik újra; a rosszul tanuló gyermekek az iskola után többnyire segédmunkásnak mennek, vagy olyan iskolába, ahol nincs versengés, ezek pedig a legkevésbé modern szakmákra képesítenek, amelyek testi megerőltetést igényelnek. Így lesz egy-egy falu fiatalsága jórészt kőműves, ács, vasbetonszerelő, kubikos, gépkocsivezető vagy traktoros.

E helyzet kialakulását elősegítette régebben a megye ipari elhanyagoltsága is. Aki „jobb“ szakmát tanult, az a mai új gyárak felépüléséig nem is tudott itt maradni, mert nemigen volt szükség rá, elment hát Brassó, Temes, Maros megyébe. A jobb munkahely keresése óriási fluktuációt váltott ki; nincs olyan Szentgyörgyre járó munkás, aki legalább egyszer ne változtatott volna munkahelyet, és nem ritka a hat-hétszeres munkahelyváltoztatás sem. A munkahelyváltoztatás első lépése az mtsz „otthagynása“. Első ízben oda mennek, ahol éppen felvezik, azzal a gondolattal, hogy majd csak „berázódnak“ valami jó helyre. A fiatalokat a na-

gyobb jövedelem ösztönzi, az öregebbeket a „jó nyugdíjas állás“, és java részének sikerül is. Ma 175 munkás ingázik Kálnokról naponta. Jövés-menésük húsz buszjáratot vesz igénybe, reggel öt órától este fél tizenegyig. A munkások közül 117 férfi, ebből 75 szakképesített munkás az építőiparban, szövedében, bútorgyárban, autóalkatrész-üzemben. A nők a textilüzemben, dohánygyárban dolgoznak, vagy takarítanak, mosogatnak.

Az mtsz-tagok a kálnoki dolgozók 30%-át alkotják. A férfiak jobban keresnek, mert fogatosok, brigádosok, éjjeliőrök, kapusok, gáterekek, mázsamesterek, vagy az állattenyésztésben dolgoznak. A növénytermesztést a nők végzik, időszakos „férfiúi“ segítséggel, a munka neheze tehát rájuk hárul: kapálnak, gyomlálnak kukoricát, burgonyát, cukorrépát, takarmányröpát, zöldségfélüket. Egy nyáron át egy-egy asszony több hektár földet is megkapál. Nehéz munka, ezelőtt nem termeltek ennyi kapás növényt; 1947-ben az öszvetemények egyötöde volt.

Ha esős az ős, akkor a betakarítás mocskos, sáros munka, ilyenkor az aszszonyok az ingázókat irigyelik, akik nem keveredtek belé a sárba, tiszta munkát végeznek, és nyolc óra leteltével abbahagyhatják. Természetesen ez a kifakadás időszakos, és nem is a legigazságosabb, ha az egész évi tevékenységet vesszük számba, de figyelemre méltó, mert ilyesből is kialakulhat a paraszti életre, munkára vonatkozó önítélet. Jellemző különben, hogy míg a népi életmód kutatásának elmélyülésével, a népművészet fölkarolásával és a „népieskedés“ divatba-jöttével a városi közönség, olykor túlzott romantikakereséssel, egyre jobban becsüli a falusiakat, ugyanakkor a falusinak, mint földművesnek az önértékelése távolról sem emelkedik.

Ismeretes, hogy az eltelt 25 év alatt a falu foglalkozási és iskolázási struktúrája újraretegződött, és ezzel párhuzamosan megváltozott az életmód. Ez a változás az anyagi ellátottság javulásában mutatkozik meg, a ruházatban, ételmezésben, lakásviszonyokban, kulturális javakban. Figyelembe véve az utóbbi 25 évben végbement tulajdonforma-változást (elsősorban a termőföld magántulajdonának megszűnését), az anyagi ellátottságot azonosíthatjuk az egyének vagyoni állapotával.

A vagyoni állapot lemérése és a rétegződés megállapítása azonban elvi és módszertani nehézségekbe ütközik. Régente a vagyoni rétegződést a birtokolt föld nagysága határozta meg. Ez a rétegződés azonban nem szűnt meg a földmagántulajdon eltörlésével, hanem tartalmában megváltozott. A helybeliek jó, közepes, gyenge módú megjelölése, osztályozása magában foglalja a házat, lakberendezést, a pénzbeli és természetbeli jövedelmet, ezért én is ezeket a kifejezéseket használom.

A rétegek felmérésekor családokat vettem figyelembe a következők alapján:

1. Az egy főre jutó havi pénzjövedelem (iparból vagy mtsz-ból származó). Összege 300 lejtől 2000-ig terjed.

2. A lakóház minősége, nagysága. Értékrendben: 1950 után épített ház; 1950 előtti épített, de javított ház; régi ház, amelyet bontani vagy renoválni kell; a lakószobák száma, nyári konyha.

3. Gazdasági épületekkel való ellátottság: csűr, istálló, szín, gabonás, pajta, vagyis biztosított-e az állattartás, ami egy családnak évente itt 20 000 lejig terjedő jövedelmet nyújthat.

4. A telek nagysága: lakóudvar, gazdasági udvar és főként a kert; egy 10 ár feletti veteményes biztosítja a család zöldségszükségletét; 15 ár feletti telek gyümölcsöt is, a 20 ár feletti pedig már lehetővé teszi a piacra termelést.

5. Az állatállomány nagysága: sertés, szarvasmarha, juh, majorság száma.

6. A tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság: rádió, televízió, porszívó, varrógép, hűtőszekrény, autó. Figyelembe vettem a bútortartás minőségét is.

A felsorolt anyagi javak szerint Kálnok lakossága négy rétegre osztható:

— van két szélső réteg; egyfelől, akiknél minden megtalálható, a magas pénzjövedelemmel együtt, másfelől azok, akik bizonyos nehézségekkel küzdenek;

— a szélső rétegek között még kettő helyezkedik el: azoké, akik most tolla-sodnak, és azoké, akik lemaradtak a gyarapodásban.

A vagyoni rétegződés a tulajdonforma változása, a termelőszövetkezet létrejötte után alakult ki, ami elvileg lehetővé tette a társadalmi-gazdasági kiegyenlítődést. A tényleges rétegződést az határozza meg, hogy a szegényparasztság hogyan tudott élni a lehetőségekkel, mit tudott biztosítani magának, az egykori módosabbak pedig miként találták föl magukat az új körülmények között.

A társadalmi, vagyoni rétegződés kialakulásának az eltelt 25 évben számtalan elsődleges és másodlagos tényezője volt és van, ezúttal csupán arról a kettőtől beszélek, amely Kálnok (de más székely falu) esetében is döntő:

1. a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely; kik maradtak a mezőgazdaságban, kik és mikor vállaltak más jellegű munkát;

2. a társadalmi eredet; mennyivel volt, van előnyben a hajdani módosabb réteg az egykori nincstelenekkel szemben.

Társadalmi munkamegosztás — vagyoni rétegződés

A munkamegosztás alapján négy fő családtípus létezik falun:

— homogén munkás (férj és feleség ingázó munkás)

— homogén mezőgazdasági (férj és feleség mtsz-tag)

— munkás és mtsz-tag vegyesen (az egyik házastárs az iparban, a másik a mezőgazdaságban dolgozik)

— kereső férj és háztartásbeli feleség

Családtípus és vagyoni rétegződés

170 családból	munkás		mtsz-tag		munkás		kereső férj		értelmiségi	
	munkás	%	mtsz-tag	%	mtsz-tag	%	házt. feleség	%	szolgdt.	ág
		%		%		%		%		%
jómódú	3	8,0	10	27,0	14	38,0	3	8,0	7	19,0
közepes (gyarapodó)	5	11,3	17	38,7	12	27,2	7	11,6	3	6,8
közepes (lemaradó)	8	19,0	15	35,6	9	21,4	7	16,6	3	7,2
gyenge módú	17	36,1	12	25,5	8	17,0	10	21,4	—	—
Összesen	33	19,4	54	31,7	43	25,4	27	15,9	13	7,6

A gyengébb módú homogén munkáscsaládok többsége kezdő, fiatal, akik közül 14 jóformán semmit sem kapott otthonról, egy részük béreli a lakást, más részük a szüleinél lakik, a harmadik résznek saját lakása van. Kevés kivétellel segédmunkásként dolgoznak, fizetésből élnek. Évek múltán azonban — ezt a tapasztalat igazolja — gyarapodni kezdenek. A közepes módú homogén munkáscsaládok tagjai jórészt középkorúak, akik először házat, gazdasági épületeket építettek, tehát éltek az mtsz nyújtotta lehetőségekkel. Mielőtt áttértek volna az ipari munkára, biztosították maguknak a kertet, amelyben megterem a zöldség és gyümölcs, kijavították a lakóházat, és most inkább a nyugdíjért dolgoznak városban. A jómódúak között azok a homogén munkáscsaládok vannak, akik nagycsaládban élnek, a nagyszülők nevelik a gyermekeket, és így a feleség is elmehet dolgozni.

A homogén munkáscsaládoknál bizonyos fokig előnyösebb helyzetben vannak a homogén mezőgazdasági családok. Csupán akkor gyengébb módúak, ha már csak a nyugdíjból élnek. Egyébként mind a 12 gyenge módú család ebbe a kategóriába tartozik. A mezőgazdaságban dolgozó homogén családnak jobb módját a 15 ár kerthely is biztosítja (amit a munkáscsaládok nélkülöznek). Ezenkívül az mtsz-ben harmadában szénát gyűjthetnek, s ezzel biztosítják az államnál leszerződött állatok takarmányát. Mivel az állattartás gyümölcsöző befektetés, háztartásuk mérlege mindig pozitív. A gyermekek felnövekedésével csökken kiadásuk, és a jómódúak közé emelkedhetnek. Ha viszont ezeknél a családoknál valami miatt nagy az anyagi teher, ha már idősek, és nincs munkaerőjük, akkor életszínvonaluk emelésére nem sok esélyük van. Ezekkel a családokkal egy szinten élnek az értelmiségiek, tisztviselők, noha ők nem annyira gazdasági felszerelésben, hanem kulturális javakban bővelkednek.

A legjobb módúak közé azok a családok tartoznak, akiknél a saját szükségletre megterem az élelem egy része, az állatoknak a takarmány, emellett az állami javadalmazást többnyire a jólét szimbólumainak megvásárlására fordíthatják. A kétféle jövedelemnek az is az előnye, hogy nem kell mindig megvárniuk az mtsz-osztalékot vagy a leszerződött borjú eladását ahhoz, hogy költőpénzzel rendelkezzenek, s így mindent „idejében” tudnak vásárolni, mikor a legolcsóbb. A jómódú homogén mtsz-családoknál a fiatalok a szülőkkel egy udvarban vagy szomszédságban laktak, és egymást kölcsönösen kísérik terménnyel, készpénzzel.

Van a heterogén típusok között szegény réteg is, ezekben a családokban nem a férj jár ingázni, hanem a feleség, ugyanis a férj „annak nem embere”, vagy beteges, vagy részeges.

Azok a családok, amelyekben a feleség otthon maradt, le vannak maradva a dolgozó feleségűekhez viszonyítva, s csak ritka esetben tudják a hiányt pótolni, többnyire a jól kereső, „mellékest” is kapó szakmunkások családjai. A háztartásban maradt feleségek legtöbbször két-három, de előfordul, hogy négy kicsi gyermeket is nevel, amiért bizony minden tiszteletet megérdemelnek.

Úgy tűnhet, hogy Kálnokon még a mezőgazdaságban dolgozó család a legelterjedtebb, holott a vegyes, munkás+mtsz-tag családtípus az. A mezőn dolgozó családok fele nyugdíjas. A jövőben a munkás+munkás típusú családok száma fog növekedni, a fejlődés iránya legalábbis ezt jelzi.

A munkamegosztásban elfoglalt hely és a társadalmi eredet napjainkban az iskolai végzettség fokán hat egymásra. A tizenhárom értelmiségi vagy tisztviselő család kivétel nélkül régebbi középparaszti származású; tanító, pap és városra járó „kistisztviselő”. A szegényparasztiok gyermekei közül tanár, orvos, orvosasszisztens, almrénők került ki. Ez a szelekció éppen annak a kifejezője, hogy a szegényparaszti és munkás származású fiatalok előnyben voltak az egyetemi felvételen. A szocialista társadalompolitika hatását tapasztaljuk a társadalmi mobilitás másik területén is: a homogén munkáscsaládok kétharmada szegényparaszti származású, míg a homogén mezőgazdasági családoknak csak egyharmada. A társadalmi eredet tehát elsődlegesen meghatározza az anyagi módot, de csak azoknál, akik 1945-ben legalább húszévesek voltak; az ő gyermekeik már második lépésről indulnak, és sokkal kiegyenlítettebb esélyekkel.

A társadalmi eredet hatása a családok vagyoni rétegződésére

1945 előtti vagyoni helyzet	gyengemódú		1975-beli vagyoni helyzet				jómódú		összesen	
			középes leamaradó		középes gyarapodó					
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
nincstelen kiszgazda (5 ha alatt)	23	44,2	12	23,0	12	23,0	5	9,8	52	100
középgazda (5 ha felett)	20	27,8	19	26,4	19	26,4	14	19,3	72	100
	4	8,6	13	28,2	11	23,9	18	39,3	46	100

Kiderül, hogy a legtöbb jómódú a volt középparasztiok köréből került ki, a legtöbb gyengemódú a nincstelenekből maradt meg. Miből ered mindez?

A jómódúak

A 37 jómódú család közül — amint láttuk — 5 hajdani szegényparaszt származású. Egyik az mtsz elnökének, másik egy erdésznek a családja, a többi juhász. A jómódig az utóbbi években jutottak el, miután gyermekeik keresni kezdtek. Mind az öt családban legalább 3 kereső van, mezőgazdasági és ipari. Nagyobb erőfeszítéssel jutottak a jómódhoz, mint a hajdani kis- és középgazdák, mert telket kellett vásárolniuk és házat építeniük. Jómódúak az egy főre jutó magas pénzjövedelemből és az állatállományból származik, és keveset fordítanak a kulturáltabb, civilizáltabb lakberendezésre, például vinilines konyhára, televízióra, könyvre, noha háztartási gépekkel rendelkeznek.

Míg a fenti öt család a gyermekek születése után építette fel a lakóházát, addig az ugyancsak jómódú 32 kis- és középparaszti származású család csak javította vagy bővítette az örökölt házat, vagy éppen szüleik építették fel nekik (10 esetben). A hajdan legmódosabb családok gyermekei tanulták ki a legjövedelmezőbb, pl. rádiószerelő, villanyszerelő szakmát. Jómódjuk régebbi keletű, mint a nincstelen származású családoké, de az ezeltől harminc évihez viszonyítva nekik is sokkal magasabb az életszínvonaluk. Az összes, időközben kialakult igényekkel lépést tudtak és tudnak tartani a jövőben is, helyi megfogalmazásban: „tartják a luxot”. Minden elképzelhető tárgyuk megvan, a hajszárítótól a masszírozógépig. Autója hét családnak, fürdőszobája öt családnak van. Az egykori módosabbak tehát kedvezőbb körülmények között indultak, s előnyüket sokan megtartották. Még két tényező segítette őket mindezen kívül:

— Legalább 15 éve a család fejlődésének abban a szakaszában vannak, amelyben nincs kettőnél több kisgyermekük, sem eltartott öreg a házban. Munkaerejük mindig volt a földműveléshez.

— Huszonkét jómódú család „nagycsaládi“ életformában él. Egy belsőségen, vagy egymás mellett lakik a fiatal és öreg házaspár, külön lakóházban, vagy kettéválasztott házban, amelyben legkevesebb négy lakosboba van. A „ráköltözéses“ családi életben viszont egy fedél alatt lakik három nemzedék, olykor négy is, mert a fiatal házásoknak nem volt módjuk lakást szerezni. Az előbbi együttélés tehát a jómódúak lakásmegoldása, míg az utóbbi a szegényeké. Nos, a jómódúak csoportjában csak a „nagycsaládi“ forma létezik, amelynek anyagi előnye, hogy közös a csűr, az istálló, a gabonás, a sok háztartási gép, csak rádióból van kettő. Az öregek az mtsz-ben egész háztáji kertet kapnak (25 ár), mert mind a ketten dolgoznak, évente két-három disznót hizlalnak, 30—40 tyúkot, 10—15 libát, két-három borjút és tehenet tartanak. A fiatalok a városba ingáznak (az asszony is), a nagymama vigyáz a gyermekekre, főz, néha mos is. A fiatalok a segítséget „visszaadják“ a kaszálás, kapálás elvégzésében. Ez a 32 család magasabb kulturális szinten él; 100-nál több könyvük van, színházbérlet is akad, s többféle újságra fizetnek elő.

A jómódú családok életvitelét minden esetben a fokozott munka és a kitűnő életszervezés jellemzi. A gazdaság és az élet megszervezése a jó gazdaember öröksége. Jól gazdálkodni csak az képes, aki átfogja az egész munkamennetet, tudja, mikor szántson, kapáljon, arasson, melyik részen mit termeljen, milyen sorrendben, s a fő- és melléktermékeket mire használja fel. Az egykori jobb módúak gazdálkodási gyakorlatuk révén is előnyben vannak a volt nincstelennel szemben, akiknek nem volt földjük, s így felelősséget sem viseltek érte, nem rendelkeztek, azt csinálták, amit a gazda mondott. Tegyük hozzá azt is, hogy a módosabb réteg jobban tudott tájékozódni a történelmi változásokban — ami nem is volt könnyű —, és hamarabb felismerte a sikeres vállalkozások útját. Így például a szegényparasztság a háború után — egy részük a kapott új földön — nagy örömmel gazdálkodni kezd, és gyermekeit is arra fogja, ezzel szemben a módosabb réteg taníttatja csemetéit, s ily módon megelőzi a szegényparasztságot.

A közepes módúak

Mai életszínvonaluk a társadalmi-politikai s tudományos-műszaki forradalom teremtette átlagos életszínvonal. Ezt általában el tudták érni, ha nem volt különösen nagy a családi teher. A társadalmi eredet ennél a kategóriánál is döntő, de nem annyira az előrejutás lehetőségében, mint inkább annak módozataiban, az erőfeszítés mértékében.

A gyarapodó, szegényparaszt származású családok asszonyai mind dolgoznak az mtsz-ben, iparban, közszolgáltatásban, férjük jól keres, „húsosfazék melletti“ állásban van: fogatos, juhász, brigádos, traktoros, pálinkafőző. Házaitak családalapítás után építették, és a jómódú szegényparaszt származásúakhoz hasonlóan, kulturális szintjük nem magas. A közép- és kisbirtokos származású férfiak is az mtsz-ben fogatosok, brigádosok, állatgondozók, de nem mezei munkások. A jómódig nem mind jutottak el, egy részének a felesége otthon maradt (nagyszülők hiányában) gyermekeket nevelni. Társadalmi eredetük és anyagi örökségük lehetővé tette, hogy akkor építsenek, amikor szükség van rá, a családalapítás előtt. A jómódtól őket a luxuscikkék hiánya és korlátozott költségeik lehetőségeik választják el.

A középmódú, szegényparashti származású, de lemaradó családok javakorabeliek, gyermekeiket taníttatták középiskolában vagy egyetemen, amíg jó erőben voltak. Nem mozdultak el a föld mellől, fő jövedelmük az mtsz-beni mezei munkából eredt. Ez a réteg a legfalusiasabb, a leginkább hagyományörző. A felettük levő jómódúak városiasan próbálnak és tudnak is élni. Az asszonyok fodrászhoz járnak, néha vendéglőben étkeznek, és a nem közvetlen fogyasztást szolgáló javakat éppen azért veszik meg, hogy városiasságukat bizonyítsák. A középmódúak a falun szokások önellátáshoz ragaszkodnak, szappant, lekvárt, répaszirupot főznek, kenyeret otthon sütnek, tollat fosztanak, szőnek, gerendát faragnak, s ha kell, a házat is kalákában építik föl.

Attól függetlenül azonban, hogy „lemaradók“ vagy „gyarapodók“ a mai középmódúak, életszínvonaluk óriásit emelkedett; a régi, kisablakos, tapaszos földű és falú házak helyett magas, világos, deszkapadlós hajlékokban laknak; a vaskályhakat csempekályhakkal cserélték ki, a szalmazsákos fekvőhelyet kárpitozott-ra, a szapuló csebreket mosógépre; jól étkeznek, és a szükségénél több téli és nyári öltözkük van, gyermekeik pedig képességüknek (és kedvüknek) megfelelően tanulhatnak. A nőknél a betegség ugyanolyan gyakori, mint a férfiaknál, az iszákosság kisebb méretű, mondhatom, hogy nem is létezik.

A gyengébb módúak

Az ide tartozó családokat három sajátosság jellemzi.

— Fiatal homogén munkáscsaládok, akik szegényparaszti származásúak, és segédmunkásként, viszonylag alacsony javadalmazásért dolgoznak. Szüleiktől semmit sem örököltek, egy részük bérelt házban lakik. Két-három gyermekük van, s minthogy háztáji kertjük nincs, minden ételmet pénzért vásárolnak, legfeljebb egy disznót s néhány tyúkot tartanak. Életmódjukra az jellemző, hogy jó beosztással meg tudnak élni a keresetből, kedvező körülmények kialakulása nyomán (szakképesítés, öröklés) pedig előbb-utóbb gyarapodni kezdenek.

— Az öregek, nyugdíjasok rétege. Ha szegényparaszti származásúak, az eltelt 25 év alatt anyagilag felemelkedtek, új házat építettek, gyermekeiket taníttatták, de azok nem segítik, magukra hagyták őket, s most, életkoruk előrehaladásával, szűkösebb körülmények közé kerültek. Hogy milyen a helyzetük, az attól függ, hány gyermeket neveltek fel, mennyi a nyugdíjuk, mtsz-tagok voltak-e, avagy munkások. Ha középparasztok voltak, akkor a lakóházuk és kertjük biztosítotték jelent, mert vagy termelnek és értékesítenek egyet-mást, vagy magát az ingatlant is eladják. Életérzésüket és életkedvüket pozitívan befolyásolja az is, ha gyermekeiktől csak erkölcsi támogatást kapnak. A faluban az egyedül élő öregeknek, amikor teljesen magukra maradtak, a szomszédok segítenek a létfenntartásban.

— A szűkösen élők harmadik csoportja a betegek, részegesek és hagyatiak családja. Aki mindent megiszik, vagy semmit idejében és helyében el nem végez, vagy csekély betegnyugdíjból él, annak az életszínvonala bizony alacsony. Ez a réteg nem számottevő Kálnokon, de az a néhány család is problémát okoz, és kell is, hogy okozzon. Mindezen negatívumok inkább a férfiakra jellemzők, mint a nőkre. Ez a tény összefügg azzal a falusi életviteli szabállyal, hogy a férfiak a családfenntartók, ebből az következik, hogy a férfiak hibái jobban érintik a családot.

A vizsgálat arra a következtetésre vezetett, hogy a társadalmi eredetből adódó különbségeket egy nemzedéken belül és egy újabb felnövekedésével nem mindig és nem mindenkinek sikerült kinőnie vagy átugrania, sem anyagi, sem kulturális téren.

A magántulajdonra alapozott régi társadalomban pusztán a tulajdon nagysága meghatározta a családok, egyének anyagi módját, az örökség döntő szerepet játszott, és az életkor, a foglalkozás, az iskolai végzettség másodlagos tényező volt. A szocialista társadalomban a termelési eszközök magántulajdonának megszűnése nyomán és a társadalmi, jogi egyenlőség biztosításával párhuzamosan az egyéni képességbeli eltérések lépcsőket hoznak létre az anyagi mód színvonalában; a rétegződés kialakulásában nagy jelentőségű lesz a családnagyság, az életkor (előnyben a fiatalság), a foglalkozásbeli különbségek és a gyarapodási igyekezet.

Tartozzék azonban a család bármelyik említett réteghez, életmódja lényegesen emelkedett nemcsak a fölszabadulás előtti helyzetéhez viszonyítva, de a 18-20 évvel korábbihoz is. A rongyosság és az éhezés, a roskatag viskó, a holnap teljes bizonytalansága, a másoknak való kiszolgáltatottság, a megalázottság — megszűnt. És végső fokon mindenki gyarapodott; ez a ruházkodás és táplálkozás terén éppen úgy megmutatkozik, mint az iskolázottság, az építkezés vagy a lakberendezés terén.

Kósa Szánthó Vilma

